

УДК 351.83:331.526

Мартиненко В.О.*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету***Онщенко М.Л.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету*

ШЛЯХИ І НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

THE WAYS OF AND AREAS IMPROVING STATE REGULATION OF EMPLOYMENT IN MARKET CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються підходи до вирішення проблеми зайнятості населення в ринкових умовах. Проаналізовано рівень зайнятості населення за 2012–2016 рр. Обґрунтовано роль держави у вирішенні проблем зайнятості. Узагальнено напрями державної політики у сфері зайнятості. Запропоновано шляхи і напрями державного регулювання зайнятості населення в Україні.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, держава, регулювання, механізми.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются подходы к решению проблемы занятости населения в рыночных условиях. Проанализирован уровень занятости населения за 2012–2016 гг. Обоснована роль государства в решении проблем занятости. Обобщены направления государственной политики в сфере занятости. Предложены пути и направления государственного регулирования занятости населения в Украине.

Ключевые слова: занятость, безработица, государство, регулирование, механизмы.

ANNOTATION

In the article approaches to solve the problem of employment population in market conditions. The level of employment by 2012–2016. The role of the state in solving employment problems. Overview directions of the state policy in the field of employment. The ways and directions of state regulation of employment in Ukraine.

Keywords: employment, unemployment, state, regulation, mechanisms.

Постановка проблеми. Зайнятість населення є однією із найголовніших характеристик ринку праці та визначає соціально-економічний розвиток країни. Ринок праці виконує важливу роль в системі відтворення. Саме на ринку праці відбувається купівля-продаж робочої сили, оцінюється її корисність та суспільна значущість. Стійке економічне зростання розширює можливості зайнятості, приводить до скорочення безробіття, збільшення продуктивності праці та підвищення доходів працівників. У разі, коли економічне зростання не супроводжується збільшенням кількості робочих місць, підвищенням продуктивності праці та доходів, користь отримують тільки ті, хто працює, а загалом відбуваються зростання безробіття та збільшення розриву між зайнятими і безробітними. Необхідність усунення подібних деформацій обґрунтовує актуальність дослі-

дження державного регулювання зайнятості в контексті забезпечення стійкого економічного зростання України.

Державна активна політика зайнятості передбачає розроблення програм сприяння зайнятості. Ці програми можуть охоплювати як окремі категорії населення, передусім маргінальні групи, а саме молодь, жінок, інвалідів, так і специфічні випадки загрози безробіття, зумовлені економічною або іншою ситуацією (демографічним, політичним, стихійним лихом тощо). Неповне використання робочої сили суспільства посилюється недостатньою розвиненістю ринкової економіки та її інститутів. Тобто саме процес трансформації економічної системи в Україні, який супроводжувався формуванням ринку праці, зумовив виникнення такої гострої соціальної проблеми, як хронічне безробіття. Усі ці проблеми знижують рівень життя більшості населення країни, збільшують кризові явища в економіці, стримують структурні перетворення, перешкоджають створенню умов для стабілізації й економічного зростання, а тому потребують невідкладного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами зайнятості населення займаються зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти. Важливі аспекти розвитку сфери зайнятості в умовах зрілих ринкових відносин розглядали М. Вебер, Дж. Кейнс, Т. Парсонс, П. Самуельсон, М. Фрідмен, Ф. Хайєк, Й. Шумпетер [1]; загальнотеоретичні основи зайнятості населення та ринку праці в Україні вивчали В. Близнюк, Д. Багиня, В. Будкін, Т. Каранчук, Т. Мірошніченко, Л. Шевченко, Т. Заєць, М. Корецький [2]; можливості удосконалення саме державного регулювання та державної політики зайнятості досліджували О. Бражко, О. Жадан, В. Золотарьов, В. Міненко, О. Мордвінов, В. Мороз, Н. Морозова, О. Фурсін, І. Хохрякова, О. Шинкаренко, О. Штанська та інші науковці [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на важливість і цінність наукових праць зазначених

вище авторів, окремі питання державного регулювання зайнятості населення залишаються недостатньо вивченими. Йдеться передусім про закономірності функціонування механізмів, методів і засобів державного регулювання, їх зміст і взаємозв'язок.

Мета статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні пріоритетних напрямів державного регулювання зайнятості населення в Україні в умовах нестабільної економічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, здійснення державної політики у сфері зайнятості є конституційно закріпленим обов'язком держави щодо правового регулювання процесів праці й соціально-трудова відносин, встановлення соціальних гарантій зайнятості, оплати праці і прожиткового мінімуму, економічної підтримки соціально вразливих груп населення. Тому головними функціями органів державного управління щодо здійснення політики зайнятості населення є визначення мети і завдань державного управління зайнятістю населення; формування стратегії, поточних і довгострокових програм зайнятості; координація інтересів всіх суб'єктів державного управління процесом зайнятості; стимулювання процесів соціально-економічного розвитку для вирішення проблем зайнятості; моніторинг і аналіз результатів політики зайнятості; контроль виконання визначених завдань [3, с. 195].

Проте державне регулювання зайнятості не повинно використовуватись для обмеження ринкового механізму саморегулювання.

Водночас треба враховувати темпи і характер ринкових перетворень української економіки, для якої є неприйнятною орієнтація лише на механізм ринкового регулювання зайнятості, оскільки в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки діє орієнтація на продуктивну зайнятість, що базується на необхідності вкладень коштів у забезпечення належних умов для існування людини, зростання її добробуту. Тому забезпечення продуктивної зайнятості можливе лише за умови поєднання активних дій органів державного управління з ринковими регуляторами зайнятості.

Основними цільовими орієнтирами механізму державного регулювання зайнятості в цих умовах є:

- економічна доцільність досягнення певного рівня зайнятості та вибору відповідних регулюючих заходів;
- достатня і стабільна ефективність розподілу ресурсів праці;
- утвердження гуманістичних і демократичних рис суспільства.

Як показує аналіз економічної літератури, в нинішніх економічних умовах, що склалися на ринку праці в Україні, державне регулювання зайнятості населення переважно спрямоване на допомогу традиційним групам ризику та особам, які знаходяться під загрозою звільнення з промислових та інших підприємств. Водночас

потребують вирішення з боку держави питання, які створюють реальну небезпеку для країни, а саме питання деградації структури робочих місць і людського потенціалу внаслідок скорочення зайнятості у галузях, що потребують праці високої якості, і збільшення зайнятості в торгівлі та посередницькій діяльності переважно у неформальному секторі; збільшення довгострокового безробіття.

Згідно з даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань зайнятості серед економічно активного населення віком 15–70 років було встановлено, що рівень зайнятості населення змінювався протягом 2012–2016 рр., а саме у 2012 р. він становив 59,7%, у 2013 р. – 60,2%, у 2014 р. – 56,6%, у 2015 р. – 56,7%, а на 1 жовтня 2016 р. він склав 57,2%. Найвищий рівень цього показника спостерігався серед осіб віком 35–49 років, а найнижчий – у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років [4–8].

У структурі зайнятого населення за професійними групами, наприклад, у 2015 р. найбільшу частку склали особи, які працювали у найпростіших професіях (18,4%), професіонали (17,7%) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,4%). Розглядаючи зайняте населення за видами економічної діяльності, слід відзначити, що найбільша частка населення зайнята у сфері сільського, лісового та рибного господарства та промисловості, що становило у 2015 р. 17,45% та 15,65% від загального обсягу відповідно. Найменша частка у 2015 р. спостерігається у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку і становить 1,26% від загального обсягу [7].

Відповідний статевий розподіл зайнятих осіб свідчить про те, що значне домінування жінок порівняно з чоловіками спостерігалось серед технічних службовців (83,5% проти 16,5%); працівників сфери торгівлі та послуг (67,5% проти 32,5%); фахівців (64,6% проти 35,4%); професіоналів (61,0% проти 39,0%), натомість чоловіки переважали серед кваліфікованих робітників з інструментом (86,3% проти 13,7%) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (83,8% проти 16,2%) [4–7].

Серед загальної кількості зайнятих осіб кожний шостий працював у промисловості або у торгівлі, сьомий – у сільському господарстві.

У 2015 р. у восьми регіонах країни рівень зайнятості населення віком 15–70 років перевищував середній показник по Україні (м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Рівненська, Миколаївська, Київська, Вінницька, Одеська області). При цьому найвище значення цього показника спостерігалось у м. Києві (62,0%) [7].

Слід також відзначити, що сьогодні, в умовах ринкової економіки, поширюється неформальна зайнятість населення, яка охоплює усі неформальні робочі місця як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. Наприклад, у 2015 р. кількість неформально

зайнятого населення становила 4,3 млн., або 26,2% від усього зайнятого населення. Для осіб у віці 15–24 роки цей показник становив 36,1%, а у віці 60–70 років – 37,2%. Більш схильними працювати неформально (58,8%) були чоловіки. Неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості [7].

Зазначені категорії населення (пенсіонери та молодь) є найбільш вразливими та соціально незахищеними в сучасних умовах господарювання, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування.

У 2015 р. серед неформально зайнятого населення понад дві третини (67,5%) склали особи, які мали професійно-технічну та повну загальну середню освіту, а серед офіційно зайнятого населення переважали особи з вищою освітою (включаючи повну, базову та неповну вищу освіту) (61,8%) [7].

У загальній кількості зайнятого населення найбільша частка неформально зайнятих осіб спостерігалась в Івано-Франківській області (53,8%), а найменша – в м. Києві (13,7%).

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років становила у 2012 р. 1,7 млн. осіб, у 2013 р. 1,6 млн. осіб, у 2014 р. 1,8 млн. осіб, у 2015 р. 1,7 млн. осіб, а станом на 1 жовтня 2016 р. 1,6 млн. осіб, з них майже дві третини склали мешканці міських поселень. При цьому рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 3,5 рази перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 2,5 рази, чоловіків – у 5,2 рази; у міських поселеннях – у 3,9 рази, сільській місцевості – у 3,1 рази). Найвищий рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50–59 років [4–8].

Станом на 1 листопада 2015 р. в середньому в країні на одне вільне робоче місце претендувало 10 безробітних (на 1 листопада 2014 р. ця кількість становила 8 осіб), серед працівників сільського господарства – 53 особи [7].

Серед основних причин незайнятості безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років слід виділити вивільнення з економічних причин – 27,8% (у 2014 р. – 22,3%), звільнення за власним бажанням, за угодою сторін – 28,9% (у 2014 р. – 31,8%), непрацевлаштування після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів – 16,4% (у 2014 р. – 16,7%) [6; 7]. Внаслідок цього швидко збільшується безробіття, зумовлене кількісною нестачею робочих місць для усіх охочих працювати. Згідно з даними Державної служби статистики України кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями, на кінець 2015 р. становила лише 25,9 тис., що на чверть (26,6%) менше, ніж на кінець 2014 р., а це збільшило навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робо-

чих місць (вакантних посад) загалом по країні зі 145 осіб на кінець 2014 р. до 189 осіб на кінець 2015 р. Серед регіонів найбільше навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) на кінець 2015 р. спостерігалось у Запорізькій (1 846 осіб) і Луганській (1 400 осіб) областях, а найменше – у м. Києві (43 особи). Це свідчить про територіальні та структурні диспропорції на ринку праці країни щодо невідповідності у територіальному розподілі пропозиції робочої сили та попиту на неї [6; 7].

Серед основних базових макроекономічних вад, що впливають на цю ситуацію і потребують вирішення державою на шляху формування ефективної моделі національного ринку праці, на початку 2017 р. слід назвати [9, с. 5]:

- складну економічну ситуацію, пов'язану з анексією Криму та військовими подіями на сході країни;
- внутрішні міграційні процеси, пов'язані з політичною нестабільністю в країні;
- високий рівень тіньової зайнятості;
- високий рівень економічно неактивного населення працездатного віку;
- низький рівень зайнятості у співвідношенні до всього населення;
- відставання якості робочої сили від потреб сучасної економіки;
- дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили практично за всіма групами професій;
- суттєвий рівень безробіття серед молоді;
- низький рівень підприємницької ініціативи громадян;
- відсутність механізмів співпраці та взаємодії між Державною службою зайнятості та приватними агентствами зайнятості.

Все вищезазначене свідчить про необхідність термінового вирішення цих проблем з боку держави. При цьому слід відзначити, що сучасний механізм державного регулювання наслідків функціонування економіки, пов'язаний з виникненням безробіття, досить складний, органічно має поєднувати ринковий механізм саморегулювання економічних процесів і систему заходів державного сприяння зайнятості. Важливим напрямом активізації державної політики в цій сфері є розроблення програм сприяння зайнятості, основною метою яких є не зростання виробництва, а створення умов для працевлаштування безробітних. Ці програми узагальнюють конкретні заходи щодо створення відповідного правового, організаційного та методичного забезпечення політики зайнятості як окремих категорій населення, передусім маргінальних груп, а саме молоді, жінок, інвалідів, так і специфічних випадків загрози безробіття, зумовлених економічною або іншою ситуацією (демографічним, політичним, стихійним лихом тощо). У зв'язку з цим пріоритетними напрямами державного регулювання зайнятості населення мають стати:

– забезпечення ефективної зайнятості шляхом працевлаштування незайнятого населення і допомога в профорієнтації, підготовці та перепідготовці кадрів, сприяння створенню і розвитку гнучкого ринку праці та нестандартним формам зайнятості;

– правове забезпечення трудових відносин зі створенням рівних умов для громадян у використанні їх права на працю, а також соціальний захист населення, яке має статус безробітних;

– координація заходів активного та пасивного спрямування, які застосовуються в політиці регулювання безробіття;

– удосконалення інформаційно-статистичної бази щодо розвитку ринку праці;

– соціальне партнерство через сумісність інтересів держави, профспілок та підприємств, спрямоване на створення економічних передумов зайнятості, розвиток нових та збереження ефективних робочих місць;

– міждержавне співробітництво з питань регулювання трудової міграції.

За їх одночасного застосування перевагу слід надавати заходам активного спрямування, які мають на меті збереження у безробітних і незайнятих громадян мотивації до праці та сприяють працевлаштуванню. Серед таких заходів слід назвати державні програми і стандарти професійної підготовки; організацію громадських робіт; фінансову допомогу безробітним, бажаючим відкрити власну справу; систему прийомів і способів підтримання нормального з погляду ринкової економіки співвідношення між попитом та пропозицією робочої сили; допомогу підприємствам у маневруванні робочою силою, у вирішенні проблем, пов'язаних з використанням праці жінок, людей похилого віку, іноземних працівників, іммігрантів та ін.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, підсумуємо, що нині в Україні соціально-економічні умови вимагають комплексного підходу до управління трудовими ресурсами і кардинального переосмислення ставлення до проблем зайнятості населення з боку держави. Виникає необхідність залучення організаційного, правового та економічного механізмів державного регулювання зайнятості населення, які б активізували зайнятість населення в усіх сферах економіки.

Організаційний механізм передбачає використання адміністративних (встановлення порядку складання трудових договорів, введення обов'язкових відрахувань підприємців до національних фондів по забезпеченню зайнятості, визначення квот на працевлаштування) та організаційних методів впливу (створення служби зайнятості, інформаційної системи, що обслуговує ринок праці, державної системи професійної орієнтації молоді, підготовки і перепідготовки кадрів, організація громадських робіт, розроблення програм сприяння зайнятості). Економічне регулювання зайнятості – це підтримання нормального з погляду ринкової економіки спів-

відношення між попитом та пропозицією робочої сили з дотриманням вимог економічних законів за певних товарно-грошових відносин і з використанням інших економічних важелів задля створення умов, що забезпечують досягнення високих економічних результатів.

Прогресивним напрямом регулювання зайнятості слід вважати пільгову кредитну і податкову політику щодо підприємств, які збільшують кількість робочих місць і надають їх соціально незахищеним групам незайнятого населення; подальше розширювання оплачуваних громадських робіт, які мали б загальнодержавний характер (побудова магістралей, трубопровідного транспорту, мостів тощо), що давало б змогу залучити до них не тільки некваліфіковану робочу силу, але й висококваліфікованих робітників і спеціалістів, які не мали на той час роботи. Зарубіжний досвід свідчить про те, що за допомогою громадських робіт деякі країни переборолі 30–40% безробіття.

Для підвищення ефективності державного управління процесом зайнятості населення необхідні подальше дослідження і розроблення правових норм, які б сприяли безробітним у виборі їм роботи й підвищенні їх конкурентоспроможності, а також проведення гармонізації законодавства про зайнятість населення з міжнародними нормами вирішення проблем безробіття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванченко А. Формування та розвиток механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / А. Іванченко. – Х.: [б.в.], 2015. – 20 с.
2. Зоїдзе Д. Регулювання зайнятості населення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Д. Зоїдзе. – Х.: [б.в.], 2004. – 18 с.
3. Вірт Ю. Шляхи і напрямки державного регулювання ринку праці в Україні в умовах економічної кризи / Ю. Вірт, Н. Зайрна // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. – С. 195–198.
4. Економічна активність населення 2012: стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Економічна активність населення 2013: стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Економічна активність населення 2014: стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Економічна активність населення України 2015: стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Економічна активність населення за 9 місяців 2016 року: стат. бюлетень / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Міненко В. Державне регулювання ринку праці та зайнятості населення: теоретичний аспект / В. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2 (36).